

Adam Drobnik

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
Wydział Ekonomii
Katedra Badań Strategicznych i Regionalnych
adam.drobnik@ue.katowice.pl

HYBRYDYZACJA JAKO WSPÓŁCZESNY WZORZEC ROZWOJU POLSKICH MIAST

Streszczenie: Tematyka artykułu skupia się na zagadnieniach związanych z refleksją nad wybranymi koncepcjami rozwoju miast oraz na sformułowaniu cech wyróżniających dla współczesnych tendencji rozwoju pojawiających się w polskich miastach ujętych w kategorię rozwoju hybrydowego. Głównym celem jest identyfikacja nieciągłych i wysoce zróżnicowanych tendencji rozwoju miast w Polsce odzwierciedlających hybrydowe wzorce ich rozwoju, wraz z wyróżnieniem grup miast cechujących się zbliżoną dynamiką rozwoju społeczno-gospodarczego. Metodyka badawcza obejmuje analizy prowadzone dla wszystkich miast w Polsce z wykorzystaniem narzędzi analizy statystycznej oraz analizy grupowania.

Słowa kluczowe: rozwój, rozwój nie zrównoważony, hybrydowy wzorzec rozwoju, miasta w Polsce.

JEL Classification: R1, R11.

Wprowadzenie

Współcześnie rozwój miast podlega silnym wpływom globalizacji i cyfryzacji skutkujących między innymi wysoką mobilnością ludzi, kapitału, technologii i informacji. Poszukiwanie w tych warunkach sposobów na wzmocnienie adaptacyjności i w konsekwencji rezyliencji miejskiej prowadzi do łączenia istniejących specyficznych zasobów z nowymi technologiami i następnie szybkim wprowadzeniem na rynek nowych bardziej funkcjonalnych oraz modyfikowalnych produktów. Szybkość zmian znajduje swoje odzwierciedlenie w nie zrównoważonych dynamikach rozwoju zarówno podmiotów gospodarczych, jak i państw, miast i regionów. W przypadku ośrodków miejskich oznacza to równoległe występowanie zjawisk wzrostu, regresu i stagnacji generujących wielorakie

trajektorie rozwoju. W konsekwencji ujawniająca się w wymiarze przestrzennym wielorakość ścieżek rozwoju przyjmuje postać patchworku lub też szerzej – hybrydy potencjałów, rozwiązań i dynamik rozwoju. Mozaikowy układ potencjałów oraz dynamik rozwoju miast wskazuje na konieczność podjęcia próby przybliżenia hybrydowego wzorca ich rozwoju. Hybrydyzacja oznacza wyjście poza stereotyp. To proces wielowymiarowy ujawniający się zarówno w nakładach, produktach, jak i efektach. Hybrydowy wzorzec rozwoju jest alternatywą względem koncepcji związanych z rozwojem spolaryzowanym i rozwojem zrównoważonym. Stanowi także próbę wyjaśnienia zmian wartości specyficznych zasobów ujętych w koncepcji rozwoju egzogenicznego.

Próba rozwinięcia podjętego zagadnienia jest następujący problem badawczy: w jaki sposób rozwijają się miasta w Polsce, biorąc pod uwagę ich potencjał demograficzny i gospodarczy oraz towarzyszące im dynamiki rozwoju? Główny cel artykułu sformułowano następująco: identyfikacja nieciągłych i wysoce zróżnicowanych tendencji rozwoju miast w Polsce odzwierciedlających hybrydowe wzorce ich rozwoju wraz z wyróżnieniem grup miast cechujących się zblizoną dynamiką rozwoju społeczno-gospodarczego.

Odpowiedź na postawiony problem badawczy została podzielona na cztery części. W pierwszej zaprezentowano refleksje nad wybranymi koncepcjami rozwoju miast. Część drugą poświęcono przybliżeniu dotychczasowych badań nad hybrydyzacją rozwoju. Kolejna z części prezentuje założenia metodyczne i wyniki badań nad hybrydyzacją rozwoju polskich miast. W ostatniej części poświęconej dyskusji i omówieniu wniosków sformułowano cechy hybrydowego wzorca rozwoju miast.

1. Refleksje nad wybranymi koncepcjami rozwoju miast

Podstawą myślenia o wzorcach rozwoju miast są koncepcje teoretyczne pomocne w wyjaśnianiu, w jaki sposób mogą się rozwijać ośrodki miejskie w określonych warunkach wewnętrznych i zewnętrznych. Użyteczność tego typu koncepcji przejawia się także w propozycjach odnośnie do określonego kierunku programowania rozwoju miast, a także względem kierunków prowadzenia badań empirycznych nad procesami rozwoju. Ujęcie koncepcyjne jest tym bardziej pomocne, gdyż samo pojęcie rozwoju nie jest definiowane w sposób jednoznaczny. Według I. Pietrzyk [1997, s. 87] termin ten: „(...) należy do bardzo nieprecyzyjnych, wieloznacznych i zabarwionych ideologicznie”. Powo-

duje to, że ujęcia definicyjne kategorii „rozwoju” akcentują różnorodne elementy, w tym między innymi [Kuhnen, 1987, s. 11; Drobniak, 2012, s. 42]:

- *nieciągłość procesów rozwoju* oraz trudność ich predykcji i kontroli;
- *przestrzenny wymiar procesów rozwoju*, tj. występowanie efektów rozwoju w określonej przestrzeni;
- *„historyczność” procesów rozwoju* – rozwój społeczno-gospodarczy nie jest zawieszony w „próżni”, tj. zmiany ukierunkowane na tworzenie „nowego” zawsze opierają się na już istniejących fundamentach, które wydają się posiadać potencjał rozwojowy;
- *ilościowy i jakościowy charakter procesów rozwoju* – nieodłączną cechą rozwoju jest wielowymiarowość jego efektów przejawiająca się zmianami o charakterze ilościowym (np. wzrost liczby przedsiębiorstw), jak również zmianami jakościowymi (np. jakość miejsc pracy);
- *normatywność procesów rozwoju* – rozwój jest charakteryzowany przez aspekty normatywne, w tym polityczne (może przebiegać w różnorodnych kierunkach uzależnionych od indywidualnych lub kolektywnych decyzji).

Formułując refleksje nad kategorią rozwoju, należy przede wszystkim zauważyć, że: „(...) rozwój jest kategorią filozoficzną, której nie przysługuje prawo wartościowania” [Fabiańska, Rokita, 1986, s. 50]. Zatem bez skonkretyzowania kategoria rozwoju, w sensie przykładowo przestrzennym, gospodarczym czy też społecznym, jest problematyczna i trudna do precyzyjnego zdefiniowania ze względu na ograniczenia w zakresie możliwości jej badania czy mierzenia jej zawartości [Brandenburg, 2002, s. 22]. Często kategoria rozwoju jest utożsamiana z procesem zmian zachodzących w wybranym systemie, np. gospodarczym, społecznym, infrastrukturalnym. Przez rozwój można zatem rozumieć: „(...) proces ukierunkowanych zmian, w którym można wyróżnić następujące po sobie prawidłowo etapy przemian (fazy rozwojowe) danego obiektu, wykazujące różnicowanie się tego obiektu pod określonym względem” [Fabiańska, Rokita, 1986, s. 50]. W skład tak rozumianego rozwoju mogą wchodzić procesy (fazy rozwojowe) oceniane jako: postęp, regres lub stagnacja.

Ujęcie kategorii rozwoju w kontekście miejskim jest połączone z kategorią rozwoju lokalnego, która w dorobku ekonomiki miasta i regionu nie posiada długoletniej tradycji. Równocześnie trudno przyjąć, że jest to pojęcie całkowicie nowe ze względu na działania od dawna podejmowane przez różnego rodzaju jednostki terytorialne mające na celu poprawę bytu czy też poszukiwanie efektywnych rozwiązań i metod gospodarowania [Pietrzyk, 1997, s. 87]. Popularyzacja pojęcia rozwoju lokalnego następuje na przełomie lat 70. i 80. XX wieku

w związku ze stagnacją gospodarczą miast przemysłowych Europy Zachodniej oraz Stanów Zjednoczonych. Problemy, z którymi borykają się w tamtym okresie miasta, powodują, że działania podejmowane w skali lokalnej na rzecz wyprowadzenia ośrodków miejskich z regresu lub stagnacji stają się istotne z punktu widzenia programowania rozwoju lokalnego. Wzrost popularności pojęcia rozwoju lokalnego powoduje, jak zauważa J.J. Parysek [2001, s. 47-49], że obecnie kategoria ta jest powszechnie uznawanym i praktykowanym sposobem na realizację polityki społeczno-gospodarczej w wymiarze terytorialnym.

Wraz z postępem badań ekonomiki miejskiej i regionalnej, a także geografii społeczno-gospodarczej i urbanistyki wiedza na temat miast oraz ich rozwoju powiększa się i uzupełnia, oferując podstawy do formułowania i weryfikowania istniejących, a także nowych koncepcji rozwoju miast. Na gruncie ekonomiki miejskiej i regionalnej, począwszy od drugiej połowy XX wieku, powstało w ten sposób kilkanaście koncepcji rozwoju miast, do których można zaliczyć następujące [Grosse, 2002, s. 25-48; Klasik, Kuźnik, 1998, s. 395; Drobniaak, 2012, s. 42]:

- teorię bazy ekonomicznej wraz z koncepcją rozwoju egzogenicznego oraz teorią produktu podstawowego [Friedmann, Alonso, 1964; Dziewoński, 1976; Hryniewicz, 2000, s. 53-77],
- koncepcję rozwoju endogenicznego [Klasik, Kuźnik, 1998, s. 395],
- teorię biegunów wzrostu wraz z koncepcją rozwoju spolaryzowanego i koncepcją geograficznych centrów wzrostu [Perroux, 1950; Grzeszczak, 1971],
- teorię rozwoju zintegrowanego [Erbes, 1966; Klasik, 1979],
- koncepcje związane z lokalnymi skupieniami przedsiębiorstw, w tym: koncepcja dystryktu przemysłowego, koncepcja gron, koncepcja terytorialnych systemów produkcyjnych [Marshall, 1920; Olejniczak, 2003; Fingleton i in., 2005; Porter, 2001, 2006; Camagini, 1991; Keeble, 2000; Jewtuchowicz, 2010; Nowakowska, 2013],
- koncepcję dynamiki gospodarczej powiązaną z paradygmatem technoprodukcyjnym, teorią cyklu produkcyjnego oraz elastyczną produkcją i specjalizacją [Grosse, 2002, s. 25-48; Gorzelak, 2003, s. 37-58],
- teorię przedsiębiorczości i innowacji [Schumpeter, 1960],
- koncepcję rozwoju instytucjonalnego [Hanna, Picciotto, 2000; Grosse, 2002, s. 25-48; Osborne, Geabler, 2005],
- teorię kapitału ludzkiego i społecznego [Putnam, 1995; Fukujama, 1997; Korenik, 2008, s. 75-82],

- teorię kapitału kreatywnego oraz koncepcję miasta kreatywnego i atrakcyjnego [Florida, 2005; Landry, 2008; Klasik, 2008; Namysłak, 2009; Słodczyk i in., 2009; Drobniak, 2010, s. 143-153],
- koncepcję rozwoju zrównoważonego, uzupełnioną współcześnie o koncepcje zielonej gospodarki oraz zielonego miasta [UN, 1987; Domański, 1992; Pearce, Barbier, 2000; Lorek, 2008; Brand, 2012; Godlewska, 2014; Drobniak i in., 2016, s. 43-62],
- koncepcję gospodarki opartej na wiedzy oraz koncepcję społeczeństwa informacyjnego wraz z szerszym obecnie ujęciem, tj. *smart city* [EU, 2000; Korenik, 2008; Zakrzewska-Półtorak, 2016],
- koncepcję rezyliencji miejskiej [Godschalk, 2003; Boshier, Coafee, 2008; Simme, Martin, 2009; Lang, 2011; Taşan-Kok i in., 2013; Martin, 2016; Drobniak, 2017, s. 43-62].

Z punktu widzenia rozważań nad hybrydyzacją rozwoju miast omówienie kilku wybranych koncepcji wydaje się szczególnie uzasadnione. Dotyczy to koncepcji rozwoju egzogenicznego, koncepcji rozwoju spolaryzowanego oraz koncepcji rezyliencji miejskiej, które to koncepcje tworzą podstawowy kontekst dla ujmowania współczesnych procesów rozwoju w kategoriach hybrydyzacji.

Koncepcja *rozwoju egzogenicznego* [Hryniewicz, 2000, s. 53-77] wywodzi się z teorii bazy ekonomicznej, która została zastosowana do wyjaśnienia mechanizmów rozwoju miast [Dziwowski, 1976]. Regionalne ujęcie teorii bazy ekonomicznej zostało opracowane między innymi przez J. Friedmanna i W. Alonso, a jego podstawowe założenia odnoszą się do istnienia tzw. przestrzennego zróżnicowania (*spatial differentiation*) pomiędzy regionami, miastami, np. co do posiadanych specyficznych zasobów oraz podziału działalności gospodarczych w nich zlokalizowanych na działalności zewnętrzne – egzogeniczne (*external*) i wewnętrzne (*internal*). Działalności zewnętrzne opierają swoje funkcjonowanie na korzyściach wynikających z zaspokojenia popytu zewnętrznego z wykorzystaniem unikalnych zasobów (we wczesnych stadiach rozwoju tej koncepcji chodziło o zasoby naturalne), które posiada dany region czy miasto. Bogactwo specyficznych zasobów jest zatem siłą napędową uprzemysłowienia miasta, tworzą one jego dominującą strukturę gospodarczą. Wykorzystanie koncepcji rozwoju egzogenicznego we współczesnych, zglobalizowanych i cyfrowych uwarunkowaniach polega głównie na dążeniu do wprowadzania działalności zewnętrznych do globalnych łańcuchów wartości lub też na podejmowaniu działań wzmacniających wartość specyficznych zasobów miasta na rzecz przyciągnięcia inwestorów, których działalność jest zorientowana proeksportowo.

Dla hybrydyzacji rozwoju istotne znaczenie ma także *koncepcja rozwoju spolaryzowanego*. Autor teorii biegunów wzrostu czy też koncepcji rozwoju spolaryzowanego (*téorie du développement polarisé*) François Perroux ujmuje rozwój w wymiarze przestrzennym przy założeniu, iż przestrzeń geograficzna jest rozumiana jako obszar, na którym rozprzestrzenia się określony element, np. wielkość produkcji czy gęstość zaludnienia. Przestrzeń ekonomiczna natomiast „(...) definiowana jest związkami ekonomicznymi, które istnieją między elementami ekonomicznymi [Perroux, 1950, s. 231; Grzeszczak, 1971, s. 8]. W tak rozumianej przestrzeni są zlokalizowane jednostki wiodące, których rola polega na dominacji, czyli „(...) nieodwracalnym lub częściowo odwracalnym wpływie jednej jednostki na drugą” [Perroux, 1950, s. 247; Grzeszczak, 1971, s. 10]. Jednostka wiodąca to najczęściej grupa przedsiębiorstw, branża, przemysł kluczowy bądź też podmioty świadczące usługi specjalistyczne. Jednostka może oddziaływać na otoczenie przykładowo poprzez ceny, przywództwo, a także rozwój (postęp). Rozwój w tym ujęciu jest postrzegany jako proces rozprzestrzeniania się innowacji mający swój wymiar zarówno w inwestycjach, jak i produktach. Tego rodzaju procesy rozwoju są nośnikami zróżnicowania przestrzennego, gdyż procesy rozwoju pojawiają się tylko w określonych biegunach wzrostu. Miejsca te posiadają wyróżniki, specyficzne potencjały, za pomocą których mogą konkurować o zasoby ludzkie czy finansowe i równocześnie zapewniają odpowiedni zwrot z inwestycji. Współcześnie koncepcja rozwoju spolaryzowanego uwidacznia się szczególnie w przypadku obszarów metropolitalnych, niemniej w dobie postępujących „aprzestrzennych” zachowań lokalizacyjnych przedsiębiorstw [Micek, 2017, s. 131] determinowanych globalizacją i cyfryzacją, wysoka dynamika rozwoju może się także pojawiać w miejscach, które dotychczas nie były postrzegane w kategoriach biegunów wzrostu, tj. obszarach peryferyjnych.

Przechodząc do koncepcji rezyliencji miejskiej, należy zauważyć, że w definicjach rezyliencji, rozpatrywanych na gruncie ekonomiki miejskiej i regionalnej, często podkreśla się różne aspekty tej kategorii. Według jednej z definicji rezyliencja jest odpowiedzią systemu na specyficzne wydarzenia [Simmie, Martin, 2009, s. 9]. Inne ujęcia podkreślają znaczenie stabilności systemu względem zewnętrznych zakłóceń [Lang, 2011, s. 19]. W definiowaniu kategorii rezyliencji uwagę skupia się także na zdolności systemu do unikania i zarządzania ryzykiem generowanym przez człowieka [Bosher, Coafee, 2008, s. 145]. Reasumując, definicje rezyliencji miejskiej można ująć trojako, tj. jako zdolność do:

- utrzymania istniejącej ścieżki rozwoju miasta po doświadczeniu przez miasto zewnętrznych zakłóceń – ujęcie odnoszące się do odporności,

- szybkiego odzyskania poprzedniej ścieżki wzrostu po doświadczeniu przez niego zewnętrznych zakłóceń – ujęcie odnoszące się do prężności,
- szybkiego przeorientowania, rekonfiguracji dotychczasowej ścieżki rozwoju miasta po doświadczeniu zewnętrznych zakłóceń na rzecz osiągnięcia poprzedniego lub wyższego poziomu rozwoju – ujęcie odnoszące się do rekombinacji.

W ostatnim z ujęć rekombinacja oznacza elastyczność systemu społeczno-gospodarczego, który posiada zdolności antycypacji, przygotowania i sformułowania odpowiedzi na zewnętrzne zakłócenia [Barnett, 2001, s. 978; Foster, 2007, s. 16].

Badania prowadzone nad rezyliencją miejską i regionalną zakładają, że system rezylienny odpowiada na zewnętrzne zakłócenia poprzez generalne atrybuty determinujące skalę oddziaływania zakłóceń oraz redukujące (lub nie) prawdopodobne szkody, a także pozwalające na sformułowanie działań adaptacyjnych [Wardekker i in., 2010, s. 995]. Tego rodzaju atrybuty, które determinują poziom rezyliencji danego obszaru i odnoszą się do głównych systemów miejskich, obejmują: adaptacyjność, różnorodność, efektywność, redundancję, współzależność [Godschalk, 2003, s. 139; Klein i in., 2003, s. 47; Walker, Salt, 2006, s. 40-43; Taşan-Kok i in., 2013, s. 46-47]. W tak skonstruowanym ujęciu czynnikowym miasto lub region rezylienny to taki, który posiada odpowiednią kombinację ogólnych atrybutów pozwalających reagować na zewnętrzne turbulencje. Wskazane generalne atrybuty dekomponowane następnie na szczegółowe czynniki rezyliencji, dla przykładu w kluczowych systemach miejskich (gospodarczo-technologiczny, społeczno-kulturowy, środowiskowo-przestrzenny, instytucjonalno-polityczny), pozwalają z jednej strony na badanie poziomu rezyliencji miejskiej, z drugiej zaś umożliwiają formułowanie zaleceń normatywnych w zakresie programowania rezyliencji miejskiej [Drobniak, 2014]. W ten sposób miasto rezylienne może być postrzegane jako ośrodek, który posiada zdolność, np. w ramach systemu gospodarczo-technologicznego, do szybkiej kreacji, produkcji, dystrybucji i sprzedaży produktów, zachowując, ponownie uzyskując lub powiększając dotychczasową wartość PKB, inwestycji, zatrudnienia po wystąpieniu zewnętrznych zakłóceń. Refleksje formułowane względem koncepcji rezyliencji miejskiej, szczególnie w kontekście jej ujęcia w kategoriach reorientacji i rekombinacji, a także generalnych atrybutów rezyliencji i budowania na ich podstawie zdolności adaptacyjnych we współczesnym zglobalizowanym i cyfrowym świecie otwierają przestrzeń badawczą dla kategorii hybrydyzacji rozwoju.

2. Hybrydyzacja rozwoju w ujęciu terytorialnym

Pojęcie „hybrydy” jest utożsamiane z takimi kategoriami, jak: krzyżowanie dwóch elementów należących do odmiennych bytów, połączenie odmiennych kultur czy też technologii. „Hybryda” to rozwiązanie powstałe z połączenia diametralnie różnych elementów wykazujące nowe cechy oraz większą ich liczbę [Drobnik, 2017, s. 44]. Uzasadnienia dla wprowadzenia koncepcji hybrydyzacji rozwoju można się doszukiwać w budowaniu zdolności adaptacyjnych miast i regionów na rzecz wzmacniania ich rezyliencji. Przykładowo zapewnienie bardziej różnorodnych funkcji obszaru, kreowanie rozwiązań wykazujących większą modyfikowalność i elastyczność w relacji do szybko zmieniających się potrzeb rynkowych i rozwiązań technologicznych sprzyja podnoszeniu rezyliencji ekonomicznej terytorium. Stąd rozwiązania hybrydowe, tj. łączące elementy dalece odmiennych rozwiązań i technologii, w kategoriach ekonomicznych sprzyjają realizacji celów odnoszących się do uzyskiwania przewagi konkurencyjnej i budowania zdolności do szybkiej adaptacji względem zmian generowanych przez procesy globalizacji i cyfryzacji.

Dążenie do rozwoju w warunkach, gdy całkowicie nowa technologia, tj. zmieniająca dotychczasowy paradygmat, nie została jeszcze opracowana, jest także impulsem dla hybrydyzacji. Hybrydyzacja oznacza w tym przypadku wykorzystanie technologii alternatywnych bazujących na połączeniu już istniejących, ale odmiennych rozwiązań, tym samym wiążących się z postępem, ale w mniejszym stopniu niż rozwiązania przełomowe. W ten sposób rozwój hybrydowy wiąże się z kreowaniem rozwiązań, które czasowo umożliwiają prowadzenie działalności w warunkach, gdy przełomowa zmiana technologiczna czy rynkowa nie nastąpiła.

W ujęciu terytorialnym badania nad hybrydyzacją rozwoju oraz hybrydowym wzorcem rozwoju były prowadzone między innymi przez Golubchikova [2014, s. 617-633]. Zwrócił on uwagę na bardzo wysoki poziom zróżnicowania rozwoju miast rosyjskich, który stał się dla niego podstawą do zdefiniowania założeń wyjaśniających odmienne dynamiki rozwoju na podstawie wzajemnych interakcji pomiędzy dziedzictwem postsocjalistycznym a siłami neoliberalnego kapitalizmu. Według Golubchikova hybrydyzacja rozwoju w wymiarze miejskim oznacza: „wzajemne zakorzenienie dziedzictwa socjalizmu i neoliberalnego kapitalizmu, które wspólnie wytwarzają hybrydowe przestrzenie transformacji – czyli «osobliwe» przestrzenie geograficzne dostrajające się do wymogów

kapitału, ale łączące się z dotychczasowym dziedzictwem postsocjalistycznym, przemysłowym” [Golubchikov i in., 2014, s. 619].

Zatem przestrzennie rozwój hybrydowy to rodzaj rozwoju nierównomiernego (ang. *uneven development*) będący skutkiem oddziaływania sił neoliberalnego kapitalizmu, dla których w zakresie efektywnej alokacji kapitału istotne są tylko te miejsca w przestrzeni, które zapewniają zadowalający zwrot z inwestycji. W tym kontekście elementy hybrydyzacji rozwoju są bliskie założeniom koncepcji rozwoju spolaryzowanego. Ale u Golubchikova hybrydyzacja rozwoju jest równocześnie efektem dziedzictwa postsocjalistycznego, które zdeterminowało specyficzną akumulację kapitału, wyrażającą się między innymi w lokalizacji określonego rodzaju: infrastruktury społecznej i technicznej, działalności gospodarczych, kapitału ludzkiego i społecznego. Dziedzictwo postsocjalistyczne jest postrzegane zgodnie z koncepcją „ścieżki-zależności” [Grosse, 2002, s. 25-46; Gwosdz, 2014, s. 39] i „zamknięcia” (ang. *path-dependence*, *lock-in*). Oznacza to, że istniejąca specyficzna alokacja kapitału będąca efektem dziedzictwa postsocjalistycznego determinuje potencjalne ścieżki rozwoju danego terytorium, sprzyjając bądź też ograniczając współoddziaływanie sił neoliberalnego kapitalizmu. Prezentowana w tej formule koncepcja hybrydyzacji rozwoju Golubchikova jest zatem połączeniem specyfiki miejsca, mniej lub bardziej sprzyjającej siłom neoliberalnego kapitalizmu, czego skutkiem jest wysoka różnorodność dynamik rozwoju miast i regionów nie zawsze korespondująca ze skalą analizowanych jednostek terytorialnych.

Kategorię hybrydyzacji rozwoju można także odnaleźć u Sýkory oraz Bouzarovsky’ego [2012, s. 46-60]. W ich ujęciu dziedzictwo postsocjalistyczne generuje wielorakie dynamiki transformacji [Sýkora, Bouzarovsky, 2012, s. 52]. Wielorakie dynamiki transformacji wykazują swego rodzaju sekwencyjność, tj. (a) przebiegają od uniwersalnych zmian polityczno-ekonomicznych w kierunku różnorodnych zmian społecznych, co w konsekwencji determinuje wielorakie zmiany na poziomie lokalnym i regionalnym; (b) zachodzące zmiany tworzą kompleksowe środowisko przyczyn i efektów, jakie mają miejsce w przestrzeni, (c) w przestrzeni miast i regionów część nadal jest zamknięta przez dziedzictwo postsocjalistyczne (ang. *lock-in*), natomiast część podlega szybkim zmianom w postaci dostosowań: organizacji przestrzeni, infrastruktury, budownictwa mieszkaniowego, inwestycji biznesowych [Sýkora, Bouzarovsky, 2012, s. 55]. Sýkora i Bouzarovsky wskazują także na „hybrydową naturę procesów rozwoju terytorialnego”, która jest wynikiem rekombinacji daleko odmiennych elemen-

tów postsocjalistycznych i kapitalistycznych w ciągłym procesie formowania systemu społeczno-gospodarczego.

Hybrydowy wzorzec rozwoju w ujęciu terytorialnym można rozpatrywać zarówno w ujęciu wewnętrznym (np. dana jednostka miejska), jak i zewnętrznym (np. grupa jednostek przestrzennych). W ujęciu wewnętrznym hybrydowy wzorzec rozwoju przejawia się w postaci współwystępowania w przestrzeni miasta etapów wzrostu, stagnacji i regresu, czego przyczyn należy upatrywać w odmiennym czasowo i przestrzennie integrowaniu łańcuchów produkcji w globalną gospodarkę. Integracja tego rodzaju dokonuje się w sposób wysoce nie zrównoważony (ang. *uneven development*), tj. równolegle mogą występować procesy deindustrializacji i reindustrializacji skutkujące społeczną polaryzacją ze względu na dochód oraz dualnością zachowań typu: indywidualność – kolektywność [Sýkora, Bouzarovsky, 2012, s. 60]. Hybrydyzacja rozwoju staje się w przestrzeni miasta kolażem przeszłości i przyszłości.

W ujęciu zewnętrznym hybrydowy wzorzec rozwoju może przykładowo obejmować na danym terenie zarówno grupę miast szybko adaptujących się do nowych warunków, tzw. grupa *post-transition* według Leetmaa i in. [2009, s. 448], jak i równocześnie grupę jednostek terytorialnych nadal zachowujących dawne struktury. Można w tym przypadku mówić o „wielotorowej dynamice transformacji” (ang. *multiple transformation dynamics*) wynikającej z przenikania się czynników instytucjonalnych, społecznych, ekonomicznych i przestrzennych będących na odmiennych poziomach rozwoju.

Koncepcja hybrydyzacji rozwoju jest także obecna w badaniach Smitha i Timár [2010]. Według ich ujęcia hybrydyzacja to wysoce nie zrównoważony (ang. *highly uneven*) oraz kontestowany zbiór zmian polityczno-ekonomicznych i społeczno-przestrzennych charakteryzujący się nieciągłością [Smith, Timár, 2010, s. 119]. Głównym czynnikiem determinującym rozwój hybrydowy w przestrzeni jest oddziaływanie neoliberalnego kapitalizmu wraz z rynkowo i globalnie zorientowanymi modelami biznesowymi. Smith i Timár wskazują także na znaczenie tzw. presji, czyli bodźców przyspieszających zmiany modeli biznesowych. Ich zdaniem globalnie zorientowane modele biznesowe podlegają – w wymiarze międzynarodowym – różnorodnym presjom technologicznym (cyfryzacja), społecznym, ekonomicznym, politycznym i przestrzennym. Presje tego rodzaju wywołują niestabilność ekonomiczną lokalnych i globalnych łańcuchów produkcji. Adaptacja na rzecz wzmocnienia rezyliencji względem tego rodzaju niestabilności wymusza częste dopasowanie i/lub przeorientowanie, w tym relokalizację lub zamykanie poszczególnych ogniw łańcucha produkcji, co rodzi

określone skutki społeczno-przestrzenne. Częste zmiany w tym zakresie powodują pojawianie się luk rozwojowych w wymiarze terytorialnym. Dla przykładu zjawiska ubóstwa i nierówności pojawiają się nie tylko w regionach postrzeganych dotychczas jako peryferyjne, ale także na obszarach miast i regionów o wysokim wzroście ekonomicznym. Relokalizacje firm do obszarów peryferyjnych prowadzą natomiast do szybkiego wzrostu ich dynamik rozwoju. Ze względu na relokalizację ogniw łańcuchów produkcji miasta i regiony postrzegane dotychczas jako peryferyjne mogą „nieoczekiwanie” zacząć pełnić rolę ośrodków wzrostu. Natomiast miasta i regiony, które pełniły funkcję platformy eksportowej, ze względu na duże zaangażowanie bezpośrednich inwestycji zagranicznych, mogą w krótkim okresie wytracać dynamikę wzrostu ze względu na dużą „ekspozycję” na zewnętrzne zmiany popytu na rynku globalnym.

3. Metodyka i wyniki badań

Cel badań empirycznych został podporządkowany głównemu celowi artykułu, tj. poszukiwaniu nieciągłych i wysoce zróżnicowanych tendencji rozwoju miast w Polsce odzwierciedlających hybrydowe wzorce rozwoju wraz z wyróżnieniem grup miast cechujących się zbliżoną dynamiką rozwoju w wybranych wymiarach rozwoju społeczno-gospodarczego.

Analiza obejmowała wszystkie ośrodki miejskie w Polsce ($n = 915$) i została przeprowadzona dla wybranych, podstawowych zmiennych opisujących dynamikę ich sytuacji społeczno-gospodarczej. Ograniczenie analiz do podstawowych zmiennych opisujących dynamikę rozwoju polskich miast wynikało z braku szerszego dostępu do informacji statystycznej na temat między innymi: wielkości zatrudnienia, wartości inwestycji dokonywanych przez przedsiębiorstwa czy też wartości PKB dla wszystkich miast w Polsce. Stąd z konieczności analiza została ograniczona do wybranych cech opisujących zmiany potencjału demograficznego oraz gospodarczego z uwzględnieniem aspektów rozwoju funkcji turystycznej jako swego rodzaju wyróżnika odzwierciedlającego zróżnicowanie występowania w przestrzeni specyficznych zasobów.

Badaniem objęto wszystkie miasta w Polsce, tj. 915 miast (stan na 2016 r.), które skupiają 71,2% ludności, 80,0% podmiotów gospodarczych oraz 83,5% turystów w Polsce. Metodyka związana z poszukiwaniem nieciągłych i wysoce zróżnicowanych tendencji rozwoju miast w Polsce wskazujących na hybrydowe wzorce ich rozwoju obejmowała następujące zadania badawcze:

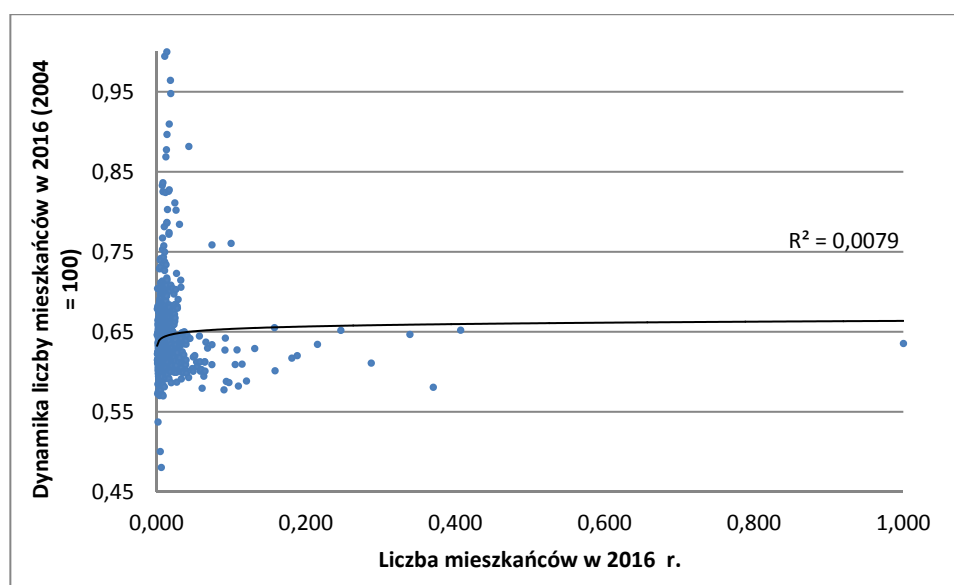
1. Pomiar dynamiki rozwoju społecznego w wymiarze demograficznym – do analiz wykorzystano dane dotyczące skali demograficznej miast (liczba mieszkańców miast w 2016 r.) oraz dynamiki wzrostu liczby mieszkańców tychże miast w 2016 r. (2004 = 100) wraz z analizą grupowania.
2. Pomiar dynamiki rozwoju gospodarczego w wymiarze liczby i dynamiki podmiotów gospodarki narodowej. Identyfikacja nieciągłych i wysoce zróżnicowanych tendencji rozwoju obejmowała następujące wymiary:
 - skala gospodarcza miast (liczba podmiotów gospodarki narodowej w 2016 r.) – dynamika liczby podmiotów gospodarczych w 2016 r. (2004 = 100) wraz z analizą grupowania;
 - dynamika liczby turystów w 2014 r. (2004 = 100) oraz dynamika liczby podmiotów gospodarki narodowej w 2014 r. (2004 = 100) wraz z analizą grupowania.

Pomiar dynamik oparto na indeksach o stałej podstawie [Hill i in., 2010; Martin, 2016; Drobniak, 2017]. W analizach porównawczych dla uchwycenia istnienia (lub braku) relacji pomiędzy zmiennymi stosowano współczynnik determinacji R^2 . Identyfikacji grup miast o zbliżonej odległości pomiędzy wartością i dynamiką badanych cech dokonano z wykorzystaniem analizy grupowania [Heffner, Gibas, 2007] wraz z użyciem metody *k-means* i odległości euklidesowej. Dane do analiz pozyskano z Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego.

W ujęciu stricte statystycznym bezpośrednia zależność pomiędzy wielkością miasta a dynamiką wzrostu liczby jego mieszkańców, w przypadku polskich miast, praktycznie nie występuje (por. rys. 1). Oznacza to, że wartość dynamiki wzrostu liczby mieszkańców w latach 2004-2016 nie była zależna od wielkości demograficznej miasta (współczynnik determinacji: $R^2 = 0,0079$).

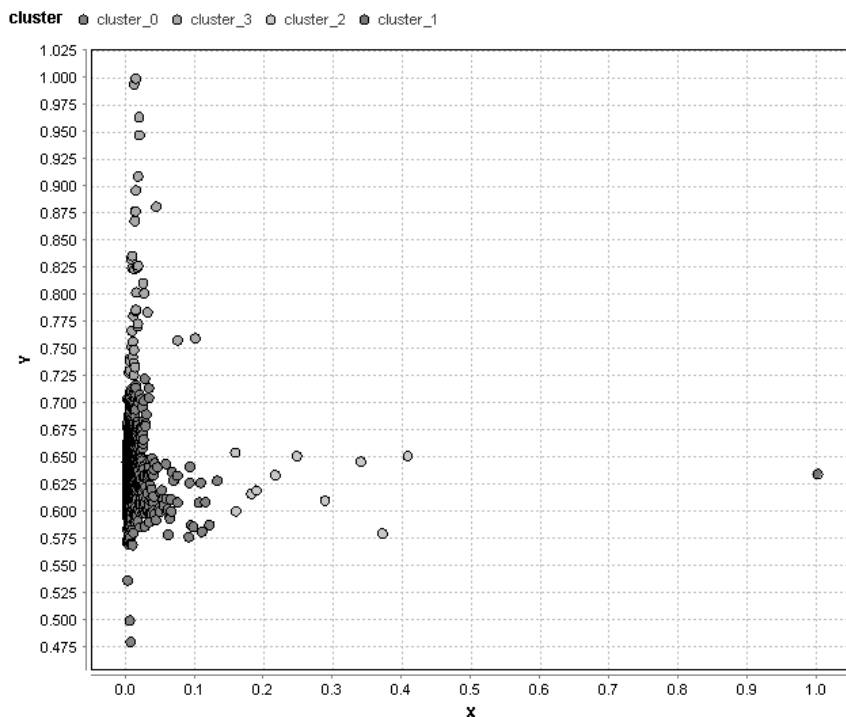
Analiza grupowania polskich miast według liczby mieszkańców oraz jej dynamiki pozwala na wyróżnienie kilku skupisk ośrodków miejskich o znaczącym zróżnicowaniu pod względem badanych cech. Grupa 1 (cluster_1 na rys. 2) jest reprezentowana przez jedno miasto z najwyższym potencjałem ludnościowym oraz przeciętnym wzrostem liczby mieszkańców, tj. Warszawę. Skrajnie odmienną pozycję zajmują miasta zgrupowane w ramach grupy 3 (cluster_3 na rys. 2), które w większości (choć nie wszystkie) posiadają bardzo niewielki potencjał ludnościowy, ale cechują się równocześnie bardzo wysoką dynamiką wzrostu. W grupie tej znajdują się głównie małe miasta zlokalizowane w otoczeniu dużych ośrodków miejskich, jak przykładowo: Kórnik, Siechnice, Ząbki, Marki, Radzymin. Niemniej grupa ta obejmuje również większe ośrodki miej-

skie, jak Rzeszów czy Zielona Góra. Kolejną grupę, tj. 2 (cluster_2 na rys. 2) tworzą ośrodki miejskie posiadające niską dynamikę wzrostu liczby mieszkańców oraz relatywnie duży potencjał demograficzny (m.in. Kraków, Łódź, Wrocław, Poznań, Gdańsk, Szczecin, Bydgoszcz, Lublin). Jeszcze inna grupa (cluster_0 na rys. 2) obejmuje miasta o przeciętnym bądź niskim potencjale liczby mieszkańców oraz niskich wartościach dynamiki wzrostu. W grupie tej znajdują się zarówno większe miasta, np.: Bytom, Częstochowa, Radom, Sosnowiec, Toruń, Kielce, Wałbrzych, jak i małe ośrodki miejskie (Tyczyn, Hel, Dęblin, Dukla, Kamienna Góra).

Rys. 1. Liczba mieszkańców (2016) a dynamika liczby mieszkańców (2004-2016) w miastach w Polsce (n = 915) – wartości zestandaryzowane

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL.

Oznaczenia:

x – liczba mieszkańców (2016),

y – dynamika liczby mieszkańców (2004-2016).

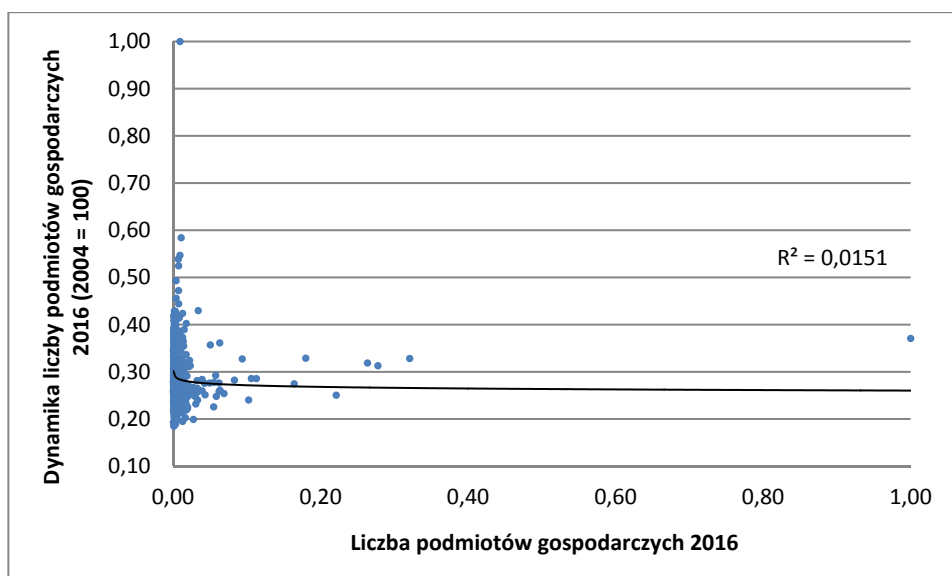
Rys. 2. Grupowanie: liczba mieszkańców (2016) – dynamika liczby mieszkańców 2016 (2004 = 100, $n = 915$) – wartości zestandaryzowane

Źródło: Opracowanie własne.

Podobne bardzo wysokie zróżnicowanie tendencji rozwoju miast polskich można zauważyć także w wymiarze gospodarczym (por. rys. 3). W zasadzie nie istnieje – w ujęciu statystycznym – bezpośrednia zależność pomiędzy potencjałem gospodarczym miast (mierzonym liczbą podmiotów gospodarczych) a dynamiką ich wzrostu w latach 2004-2016 (wskaźnik determinacji $R^2 = 0,015$). Oznacza to, że tak ujęty rozwój gospodarczy polskich miast ma miejsce zarówno w przypadku ośrodków większych, jak i mniejszych – przy czym występuje także zależność odwrotna.

Powyższe wnioski potwierdzają refleksje wynikające z analizy grupowania (por. rys. 4), która wskazuje na istnienie czterech grup miast pod względem potencjału i dynamiki podmiotów gospodarczych w Polsce. Grupa 1 – skrajna (clu-

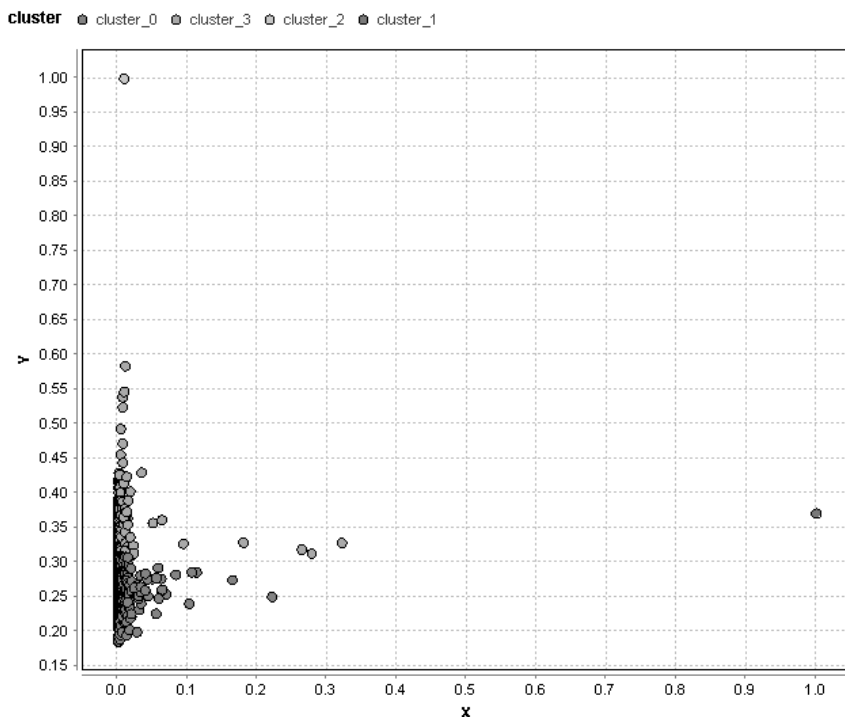
ster_1 na rys. 4) – jest reprezentowana przez jedno miasto (Warszawa), które cechuje najwyższy potencjał liczby podmiotów gospodarczych i przeciętna wartość dynamiki ich wzrostu. Grupa 2 – także skrajna (cluster_2 na rys. 4) – również jest prezentowana przez jedno miasto (Kórnik) o bardzo wysokiej dynamice wzrostu liczby firm oraz relatywnie niewielkiej liczbie podmiotów gospodarczych. Grupa trzecia (cluster_3 na rys. 5) obejmuje miasta o przeciętnej lub też relatywnie wysokiej dynamice wzrostu przy równoczesnym dużym ich zróżnicowaniu ze względu na potencjał gospodarczy mierzony liczbą firm (mały – przeciętny).

Rys. 3. Liczba podmiotów gospodarki narodowej w 2016 r. a dynamika liczby podmiotów gospodarki narodowej w latach 2004-2016
– wartości zestandaryzowane

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL.

Grupa trzecia obejmuje przykładowo większe miasta, takie jak: Wrocław, Rzeszów, Zielona Góra. W jej skład wchodzi także mniejsze pod względem liczby podmiotów ośrodki miejskie, jak: Siechnice, Ząbki, Żukowo, Marki, Piaszeczno, Kąty Wrocławskie, Serock, Pruszcz Gdański, Grodzisk Mazowiecki, Swarzędz.

Oznaczenia:

x – liczba podmiotów gospodarki narodowej (2016),

y – dynamika liczby podmiotów gospodarki narodowej (2004-2016).

Rys. 4. Grupowanie: liczba podmiotów gospodarki narodowej 2016 vs. dynamika liczby podmiotów gospodarki narodowej w latach 2004-2016 – wartości zestandaryzowane

Źródło: Opracowanie własne.

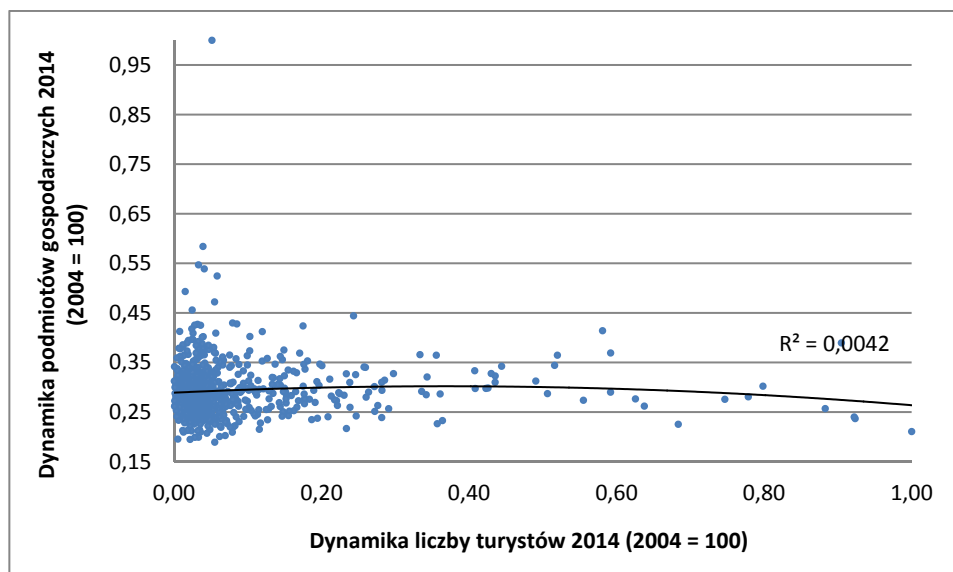
Ostatnia z grup (cluster_0 na rys. 4) odnosi się do miast o małym lub przeciętnym potencjale gospodarczym mierzonym liczbą podmiotów gospodarczych oraz niską lub bardzo niską dynamiką ich wzrostu. Podobnie jak w grupie poprzedniej, także to skupienie obejmuje bardzo zróżnicowaną pod względem liczby podmiotów grupę ośrodków miejskich, w której można wskazać zarówno ośrodki o relatywnie dużym potencjale gospodarczym (m.in. Sosnowiec, Łódź, Wałbrzych, Częstochowa, Zabrze, Przemyśl), jak i małe gminy miejskie (Biała, Reszel, Mirosławiec, Toszek, Dukla, Hel, Leśnica).

Ostatnia z przeprowadzonych analiz odnosi się do poszukiwania relacji pomiędzy dynamiką wzrostu liczby turystów a dynamiką wzrostu podmiotów gospodarczych w polskich miastach. Częstokwym problemem badawczym

w tym przypadku jest poszukiwanie odpowiedzi na kilka pytań, tj. w jakim stopniu wzrost liczby turystów w latach 2004-2014 znajdował odzwierciedlenie we wzroście liczby podmiotów gospodarczych, a także w jakim stopniu zmiany w liczbie turystów oraz liczbie podmiotów gospodarczych były uzależnione od wielkości ośrodków miejskich.

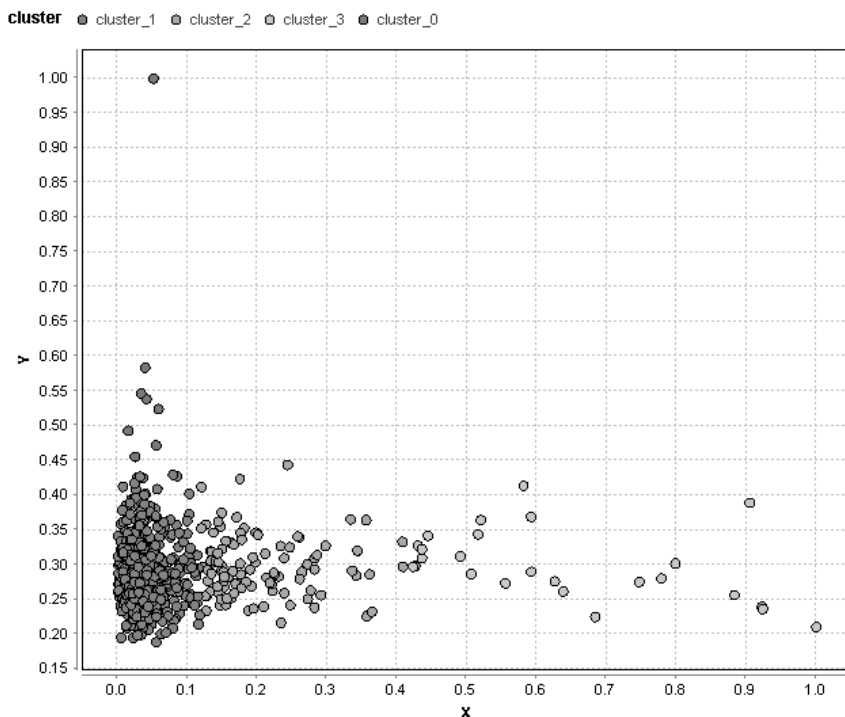
Wyżej zaobserwowaną niejednorodność procesów rozwoju polskich miast potwierdzają także analizy przeprowadzone dla wymiaru związanego z turystyką. W badanej grupie miast nie można na poziomie statystycznym, podobnie jak w poprzednich przypadkach, wskazać bezpośredniego powiązania pomiędzy przyrostem liczby turystów a wzrostem liczby podmiotów gospodarczych (współczynnik determinacji $R^2 = 0,004$ – por. rys. 5).

Wyniki analizy grupowania polskich miast ze względu na analizowane wymiary wskazują na istnienie czterech grup miast. Grupa pierwsza (cluster_3 na rys. 6) obejmuje miasta o wysokim lub przeciętnym przyroście liczby turystów oraz o niskiej lub przeciętnej dynamice wzrostu podmiotów gospodarczych. W grupie dominują małe miasta, jak: Nowe Miasto nad Pilicą, Mogilno, Koziegłowy, Grodzisk Mazowiecki, Kolno, Biała Rawska. Warto zauważyć, że ośrodki te nie posiadają wyróżniających walorów turystycznych. Wysoki wzrost liczby turystów wynika po części z niskiego poziomu bazowego ich liczby w 2004 r. i nie wiąże się z turystyką wypoczynkową, poznawczą czy też uzdrowiskową.

Rys. 5. Dynamika liczby turystów (2014) a dynamika podmiotów gospodarczych (2014)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL.

Oznaczenia:

x – dynamika liczby turystów (2014),

y – dynamika liczby podmiotów gospodarki narodowej (2004-2014).

Rys. 6. Grupowanie: dynamika liczby turystów i dynamika liczby podmiotów gospodarczych

Skrajnie odmienną grupą jest skupienie drugie (cluster_0 na rys. 6), które obejmuje miasta o niewielkim przyroście liczby turystów, natomiast o bardzo wysokim przyroście liczby podmiotów gospodarczych. W grupie tej znajdują się między innymi: Karpacz, Żukowo, Kórnik, Siechnice, Kąty Wrocławskie, Wieliczka, Halinów, Radzymin, Wasilków. Wzrost liczby podmiotów gospodarczych jest w tym przypadku wynikiem efektu „rozlewania się” dużych miast lub też, jak w przypadku Karpacza, rozbudowy oferty turystycznej bazującej na wyróżniających walorach turystycznych. Grupa trzecia miast (cluster_2 na rys. 6) obejmuje miasta, w których wzrost liczby turystów można uznać za przeciętny, natomiast wzrost liczby podmiotów gospodarczych za mały. W jej skład wchodzi bardzo różnorodny pod względem skali demograficznej miasta, takie jak: Świdnik, Kamieńsk, Nasielsk, Grodzisk Wielkopolski, Busko-Zdrój, Lidzbark

Warmiński, Zator, Piekary Śląskie, Tarnowskie Góry, Bytom, Kościerzyna, Jelcz-Laskowice, Pszczyna. Ostatnia z grup (cluster_0 na rys. 6) jest reprezentowana przez miasta posiadające niewielki przyrost liczby turystów oraz niewielki wzrost liczby podmiotów gospodarczych. Co ciekawe, grupa ta jest reprezentowana także przez miasta o wyróżniających walorach turystycznych (m.in. Świeradów-Zdrój, Ustrzyki Dolne, Iwonicz-Zdrój, Nałęczów, Kartuzy, Kudowa-Zdrój, Hel, Szczawno-Zdrój, Szczawnica, Zakopane). W grupie tej znajdują się również duże ośrodki miejskie, jak: Wałbrzych, Białystok, Rzeszów, Katowice, Chorzów, Łódź, Gliwice, Kielce, Bielsko-Biała, Opole.

Dyskusja i wnioski

Zgodnie z rozważaniami Golubchikova hybrydowy wzorzec rozwoju to rodzaj rozwoju nierównomiernego wywołany połączeniem istniejącego dziedzictwa danego miejsca (*legacy*) oraz oddziaływania sił neoliberalnego kapitalizmu. Dziedzictwo danego miejsca wyznacza „ścieżkę zależności” (*path-dependence*), która w sposób pozytywny lub negatywny może determinować dynamikę rozwoju terytorium, sprzyjając jej wielorakim postaciom. Wielorakość dynamik rozwoju potwierdzają wnioski płynące z przeprowadzonych badań nad polskimi miastami, które wskazują, że:

1. Dynamika wzrostu liczby mieszkańców polskich miast nie jest uzależniona od wielkości miasta. Oznacza to, że można wyróżnić z jednej strony skrajne skupienia miast (bardzo wysoki potencjał ludności i niewielka dynamika wzrostu oraz bardzo niewielki potencjał ludności i bardzo wysoka dynamika wzrostu), a z drugiej całą gamę grup miast o zróżnicowanych wartościach potencjału ludnościowego oraz skali jego wzrostu (m.in. wysoka dynamika wzrostu jest notowana zarówno w większych, jak i mniejszych ośrodkach miejskich, podobnie niska dynamika wzrostu jest notowana w większych oraz mniejszych miastach).
2. Dynamika wzrostu liczby podmiotów gospodarczych nie jest uzależniona od potencjału gospodarczego miast mierzonego liczbą tego rodzaju podmiotów. Wysoki wzrost gospodarczy mierzony zwiększeniem liczby podmiotów gospodarczych może być rejestrowany zarówno w przypadku miast o małej liczbie podmiotów gospodarczych, jak też w przypadku miast o znaczącym potencjale gospodarczym.
3. Dynamika wzrostu liczby turystów w przypadku wszystkich miast polskich nie znajduje bezpośredniego odzwierciedlenia we wzroście liczby podmiotów

gospodarczych. Dynamika wzrostu liczby turystów w bardzo zróżnicowany sposób jest również powiązana ze skalą demograficzną miasta. Ponadto wartość tej dynamiki nie zawsze jest bezpośrednio związana z walorami turystycznymi miejscowości, np. niska dynamika przyrostu liczby turystów w Karpaczu przy równocześnie bardzo wysokiej dynamice wzrostu podmiotów gospodarczych.

Uogólniając pokrótce zaprezentowany obraz tendencji rozwoju polskich miast, można wskazać kilka cech definiujących i wyróżniających hybrydowy wzorec rozwoju będący efektem budowania zdolności adaptacyjnych.

Pierwszą z nich jest *znaczące zróżnicowanie dynamik rozwoju* odczytywane w kategoriach dużych różnic pomiędzy skrajnymi wartościami dynamiki rozwoju (układ: bardzo wysoka dynamika – bardzo niska dynamika). W tym sensie znaczące zróżnicowanie dynamik rozwoju jest zbliżone do koncepcji rozwoju spolaryzowanego F. Perroux. Dodatkowo jednak w hybrydowym wzorcu rozwoju mamy równocześnie do czynienia z mozaiką przypadków tzw. małych i przeciętnych dynamik rozwoju, co powoduje, iż powszechnie przyjęty w regionalistyce podział miast w układzie: rdzeń – peryferia wypełnia cały szereg pozycji pośrednich, tzw. trzecich miejsc w przestrzeni.

Drugą cechą hybrydowego wzorca rozwoju jest *niejednorodność procesów rozwoju* postrzegana w kategoriach braku bezpośrednich powiązań pomiędzy bezwzględną skalą badanego zjawiska a dynamiką jego wzrostu (np. liczba podmiotów gospodarczych a dynamika wzrostu liczby podmiotów gospodarczych). W zaprezentowanych badaniach ośrodki miejskie, np. o dużym potencjale ludnościowym, mogą się cechować zarówno przeciętną, jak i niską dynamiką wzrostu. Analogicznie małe miasta mogą wykazywać wysokie, przeciętne, jak również niskie wzrosty analizowanych wskaźników. Podobnie miasta średniej wielkości. Pozwala to na wysunięcie dość śmiałego ogólnego wniosku, zgodnie z którym wysoka dynamika wzrostu nie zawsze jest uzależniona od skali społeczno-gospodarczej ośrodka miejskiego.

Kolejną cechą hybrydowego wzorca rozwoju jest *wysoka zmienność wartości specyficznych zasobów miejsca* rozumiana w kategoriach pojawiającego się braku powiązania dynamiki rozwoju (np. wzrostu liczby podmiotów gospodarczych) ze specyficznymi zasobami danego miejsca. Przykładem ilustrującym to zjawisko są liczne miejscowości uzdrowiskowe (posiadające niewątpliwie specyficzne walory dla turystyki uzdrowiskowej), w których nie rejestruje się wysokiej dynamiki wzrostu liczby turystów i podmiotów gospodarczych. W dobie globalizacji, cyfryzacji, wzrostu mobilności, które generują szybką reintegrację

łańcuchów wartości, przewaga konkurencyjna danego miejsca (determinująca dynamikę jego wzrostu) bazująca na specyficznych zasobach (zgodnie z koncepcją rozwoju egzogenicznego) może ulegać szybkiej „erozji” (deprecjacji). Dla przykładu tendencję tę można zobrazować przez odpływ turystów z miejscowości uzdrowiskowych do miast oferujących produkty turystyki rozrywkowej, np. park rozrywki w Zatorze, który nie posiada specyficznych walorów uzdrowiskowych.

Wskazane cechy hybrydowego wzorca rozwoju, tj. znaczące zróżnicowanie dynamik rozwoju, niejednorodność procesów rozwoju oraz wysoka zmienność wartości specyficznych zasobów miejsca determinuje w konsekwencji *nieciągłość procesów rozwoju* miast. Ta ostatnia z cech jest rozumiana w kategoriach niestabilności dynamiki wzrostu, a także trudności uchwycenia tendencji rozwoju w przestrzeni. Dobrą ilustracją tej cechy hybrydyzacji jest występowanie wysokich wartości dynamiki wzrostu liczby mieszkańców oraz podmiotów gospodarczych w miastach okalających rdzeniowe ośrodki metropolitalne (np. Kórnik, Siechnice, Ząbki, Marki, Kąty Wrocławskie), nie zaś w samych dużych miastach – klasycznie postrzeganych jako bieguny wzrostu (zgodnie z koncepcją rozwoju spolaryzowanego) na skutek zjawiska *urban sprawl*.

Literatura

- Barnett J. (2001), *Adapting to Climate Change in Pacific Island Communities*, “World Development”, No. 29, s. 977-993.
- Bosher L., Coaffee N. (2008), *Editorial: International Perspective on Urban Resilience*, “Urban Design and Planning”, Vol. 161, Iss. DP4, s. 145-146.
- Brand U. (2012), „Green Economy” – *The Next Oxymoron? No Lessons Learned from Failures of Implementing Sustainable Development*, “GAIA”, Vol. 21, No. 1, s. 28-35.
- Brandenburg H. (2002), *Zarządzanie lokalnymi projektami rozwojowymi*, Wyd. Akademii Ekonomicznej, Katowice.
- Camagini R. (1991), *Innovation Networks: Spatial Perspectives*, Belhaven, London.
- Domański R. (1992), *Systemy ekologiczno-ekonomiczne. Modelowanie współzależności rozwoju*, „Studia KPZK PAN”, PWN, Warszawa, t. 100.
- Drobnik A. (2010), *Sieci miast kreatywnych – wybrane przykłady* [w:] A. Klasik (red.), *Kreatywne miasto – kreatywna aglomeracja*, Wyd. Akademii Ekonomicznej, Katowice, s. 143-153.
- Drobnik A. (2012), *Projekty strategiczne w mieście przemysłowym*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego, Katowice.

- Drobniać A. (2014), *Method for Assessing the Resilience of City* [w:] A. Drobniać (ed.), *Urban Resilience Concept and Post-industrial Cities in Europe*, University of Economics in Katowice – HELION SA Publishing Group, Katowice-Gliwice, s. 49-82.
- Drobniać A. (2017), *Economic Resilience and Hybridization of Development – A Case of the Central European Regions*, "Regional Statistics", Vol. 7, No. 1, s. 43-62.
- Drobniać A., Janiszek M., Plac K. (2016), *Zielona gospodarka i zielona infrastruktura jako mechanizmy wzmacniania gospodarczo-środowiskowego wymiaru prężności miejskiej*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 442, s. 43-62.
- Dziewoński K. (1976), *Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast. Studium rozwoju pojęć, metod i ich zastosowań*, Instytut Geografii PAN, Prace Geograficzne nr 63, PWN, Warszawa.
- Erbes R. (1966), *Espaces economique et theorie de l'integration*, Economie Applique, Paris, n° 3-4, 658 s.
- EU (2000), *A Memorandum on Lifelong Learning*, Commission of the European Communities, Brussels.
- Fabiańska K., Rokita J. (1986), *Planowanie rozwoju przedsiębiorstwa*, Skrypty Akademii Ekonomicznej, Katowice.
- Fingleton B., Iglioni D., Moore B. (2005), *Cluster Dynamics: New Evidence and Projections for Computing Service in Great Britain*, "Journal of Regional Science", Vol. 45, No. 2, s. 283-311.
- Florida R. (2005), *Cities and Creative Class*, Routledge, New York–London.
- Foster K.A. (2007), *A Case Study Approach to Understanding Regional Resilience*, Working Paper 2007-08, Institute of Urban and Regional Development, University of California, Berkeley, s. 2-41.
- Friedmann J., Alonso W. (1964), *Regional Development Planning*, The M.I.T. Press, Massachusetts.
- Fukujama F. (1997), *Zaufanie: kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, WN PWN, Warszawa–Wrocław.
- Godlewska J. (2014), *Rozwój zielonej gospodarki na szczeblu lokalnym – wybrane aspekty*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego”, nr 37, tom 2, s. 21-32.
- Godschalk D.R. (2003), *Urban Hazard Mitigation: Creating Resilient Cities*, "Natural Hazards Review", 4(3), s. 136-143.
- Golubchikov O., Badyina A., Makhrova A. (2014), *The Hybrid Spatialities of Transition: Capitalism, Legacy and Uneven Urban Economic Restructuring* "Urban Studies", 51(4), March, s. 617-633.
- Gorzelać G. (2003), *Bieda i zamożność regionów. Założenia, hipotezy, przykłady*, „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 1(11), s. 37-58.

- Grosse T.G. (2002), *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*, „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 1(8), s. 25-48.
- Grzeszczak J. (1971), *Koncepcje polaryzacyjne w przestrzennym zagospodarowaniu kraju. (Na przykładzie Francji)*, „Studia KPZK PAN”, PWN, Warszawa, t. 36.
- Gwosdz K. (2014), *Pomiędzy starą a nową ścieżką rozwojową. Mechanizmy ewolucji struktury gospodarczej i przestrzennej regionu tradycyjnego przemysłu na przykładzie konurbacji katowickiej po 1989 roku*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Hanna H., Picciotto R. (2000), *The Challenge of Comprehensive and Participatory Development. Lessons for Experience*, World Bank, Washington.
- Heffner K., Gibas P. (2007), *Analiza ekonomiczno-przestrzenna*, Wyd. Akademii Ekonomicznej, Katowice.
- Hill E., Clair T., Wial H. (2010), *Economic Shocks and Regional Economic Resilience*, George Washington, Urban Institute. Building Resilience Region Project. Conference on Urban and Regional Policy and Its Effects: Building Resilience Regions, Washington DC, May 20-21, s. 1-69.
- Hryniewicz J.T. (2000), *Endo- i egzogeniczne czynniki rozwoju gospodarczego gmin i regionów*, „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 2(2), s. 53-77.
- Jewtuchowicz A. (2010), *Rola lokalnych systemów produkcyjnych w rozwoju regionalnym na przykładzie Francji*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie”, nr 826, s. 101-115.
- Keeble D. (2000), *Collective Learning Process in European High-Technology Milieux* [w:] D. Keeble, F. Wilkinson (eds.), *High Technology Clusters, Networking and Collective Learning in Europe*, Aldershot, Ashgate, s. 182-198.
- Klasik A. (2008), *Kreatywne miasta i aglomeracje. Koncepcje i mechanizmy restrukturyzacji aglomeracji miejskich* [w:] A. Klasik (red.), *Kreatywna aglomeracja – potencjały, mechanizmy, aktywności*, Wyd. Akademii Ekonomicznej, Katowice, s. 50-51.
- Klasik A., red. (1979), *Elementy teorii zintegrowanej gospodarki przestrzennej. Studium integracji działania układów gałęziowych i regionalnych*, KPZK PAN, PWN, Warszawa, t. 70.
- Klasik A., Kuźnik F. (1998), *Planowanie strategiczne rozwoju lokalnego i regionalnego* [w:] S. Dolata (red.), *Funkcjonowanie samorządu terytorialnego. Doświadczenia i perspektywy*, Uniwersytet Opolski, Opole, t. II, s. 395-396.
- Klein R.J.T., Nicholls R.J., Thomalla F. (2003), *Resilience to Natural Hazards. How Useful Is the Concept? “Environmental Hazards”*, 5(1/2), s. 35-45.
- Korenik S. (2008), *Kapitał ludzki w procesach rozwoju gospodarczego ze szczególnym uwzględnieniem aspektów przestrzennych* [w:] Z. Przybyła, K. Miszczak (red.), *Nowe paradygmaty gospodarki przestrzennej*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 236, Warszawa, s. 75-82.

- Korenik S. (2009), *Gospodarka oparta na wiedzy a duże miasta. Podstawowe relacje* [w:] A. Klasik (red.), *Kreatywne miasto – kreatywna aglomeracja*, Wyd. Akademii Ekonomicznej, Katowice, s. 40-47.
- Kuhnen F. (1987), *Causes of Underdevelopment and Concepts of Development – Introduction to Development Theories*, “The Journal of Development Studies”, Vol. VIII, s. 11-25.
- Landry Ch. (2008), *The Creative City. A Toolkit for Urban Innovators*, Earthscan, London.
- Lang T. (2011), *Urban Resilience and New Institutional Theory – A Happy Couple for Urban and Regional Studies?* “German Annual of Spatial Research and Policy”, Berlin–Heidelberg, s. 15-24.
- Leetmaa K., Tammaru T., Anniste K. (2009), *From Priority-led to Market-led Suburbanisation in a Post-communist Metropolis*, “Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie”, Vol. 100, No. 4, s. 436-453.
- Lorek A. (2008), *Rewitalizacja terenów przemysłowych i pogórnich w regionie śląskim* [w:] D. Kotlorz (red.), *Rewitalizacja obszarów wykluczenia społecznego w miastach śląskich*, Wyd. Akademii Ekonomicznej, Katowice.
- Marshal A. (1920), *Principles of Economics*, Macmillan, London.
- Martin R. (2016), *How Regions React to Recession: Resilience and the Role of Economic Structure*, “Regional Studies”, Vol. 50, No. 4, s. 561-585.
- Micek G. (2017), *Bliskość geograficzna przedsiębiorstw zaawansowanego przemysłu i usług a przepływy wiedzy*, IGiGP UJ, Kraków.
- Namyślak B. (2009), *Przemysły kreatywne w aglomeracji wrocławskiej* [w:] A. Klasik (red.), *Kreatywne miasto – kreatywna aglomeracja*, Wyd. Akademii Ekonomicznej, Katowice, s. 117-124.
- Nowakowska A. (2013), *Terytorium – źródło procesów innowacji* [w:] A. Nowakowska (red.), *Zrozumieć terytorium. Idea i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 39-57.
- Olejniczak K. (2003), *Apetyt na grona? Koncepcja gron oraz koncepcje bliskości w teorii i praktyce rozwoju regionalnego*, „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 2(12), s. 55-76.
- Osborne D., Geabler T. (2005), *Rządzić inaczej*, Media Rodzina, Poznań.
- Parysek J.J. (2001), *Podstawy gospodarki lokalnej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Poznań.
- Pearce D., Barbier E. (2000), *Blueprint for a Sustainable*, Monarch Books.
- Perroux F. (1950), *Les espaces économiques*, «Economie Appliquée», Paris, t. III, n° 1, 231 s.
- Pietrzyk I. (1997), *Teoretyczne podstawy rozwoju lokalnego* [w:] R. Broszkiewicz (red.), *Związki polityki gospodarczej z polityką regionalną*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Wrocław.
- Porter M.E. (2001), *Porter o konkurencji*, PWE, Warszawa.

- Porter M.E. (2006), *Przewaga konkurencyjna. Osiąganie i utrzymywanie lepszych wyników*, Wydawnictwo Helion, Gliwice.
- Putnam R. (1995), *Bowling Alone. America's Declining Social Capital*, "Journal of Democracy", Vol. 6.1, s. 65-78.
- Schumpeter J. (1960), *Teoria rozwoju gospodarczego*, WN PWN, Warszawa.
- Simme J., Martin R. (2009), *The Economic Resilience of Regions: Towards an Evolutionary Approach*, "Cambridge Journal of Regions, Economy and Society", s. 1-17.
- Słodczyk J., Szafranek E., Dębicka A. (2009), *Uwarunkowania i perspektywy budowania kreatywnego miasta Opola* [w:] A. Klasik (red.), *Kreatywne miasto – kreatywna aglomeracja*, Wyd. Akademii Ekonomicznej, Katowice, s. 126-135.
- Smith A., Timár J. (2010), *Uneven Transformation: Space, Economy and Society 20 Years after the Collapse of State Socialism*, "European Urban and Regional Studies", 17(2), s. 115-125.
- Sýkora L., Bouzarovsky S. (2012), *Multiple Transformations: Conceptualising the Post-communist Urban Transition*, "Urban Studies", Vol. 49, Iss. 1, s. 43-60.
- Taşan-Kok T., Stead D., Lu P. (2013), *Conceptual Overview of Resilience: History and Context* [w:] A. Eraydin, T. Taşan-Kok (eds.), *Resilience Thinking in Urban Planning*, Springer, Dordrecht, s. 39-52.
- UN (1987), *United Nations Commission on Environment and Development: Our Common Future*, United Nations, New York.
- Walker B., Salt D. (2006), *Resilience Thinking: Sustaining Ecosystems and People Changing World*, Island Press, Washington.
- Wardekker J.A., de Jong A., Knoop J.M., van der Sluis J.P. (2010), *Operationalising the Resilience Approach to Adapting an Urban Delta to Uncertain Climate Changes*, "Technological Forecasting and Social Change", 77(7), s. 987-998.
- Zakrzewska-Półtorak A. (2016), *Inteligentne miasto katalizatorem rozwoju regionu?* „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 443, s. 282-291.

HYBRIDIZATION AS A MODERN PATTERN OF DEVELOPMENT OF POLISH CITIES

Summary: The article focuses on issues related to the reflection on the select concepts of cities development and on the formulation of the distinguishing characteristics of contemporary development trends emerging in the Polish cities included in the category of hybrid development. The main goal of the article is to identify nonlinear and highly diversified urban development trends in Poland reflecting by hybrid patterns of their development, along with distinguishing groups of cities characterized by similar dynamics of socio-economic development. The research methodology includes analyzes for all cities in Poland using statistical analysis tools along with cluster analysis.

Keywords: development, uneven development, hybrid pattern of development, cities in Poland.